

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

УПРОШЋАВАЊЕ ВЕЗНИЧКИХ СКУПОВА У СЛОЖЕНОЈ РЕЧЕНИЦИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У српском језику постоји више типова зависносложених реченица код којих долази до гомилања везника међу клаузама, чиме настају везнички скупови. У неким од тих типова стварање везничких скупова се може избјећи другачијим распоредом клауза унутар сложене реченице. У овом раду на језичком материјалу из различитих функционалних стилова савременог српског језика посматра се упрошћавање везничких скупова у једном таквом типу сложене реченице која није склона мијењању распореда клауза.

Кључне ријечи: савремени српски језик, сложена реченица, истозначне зависне клаузе, везници, везнички скупови, асиндетске реченице.

Сложена реченица се састоји од двије или више простих реченица, које се обично називају клаузе. Клаузе у сложеној реченици могу успостављати однос зависности (субординације) или независности (координације). У српском језику, као и у другим језицима словенским, између клауза у сложеној реченици стоје везници. Везници се јављају и међу клаузама са зависним односом и међу клаузама са независном односом. То су синдетске реченице. Међутим, нису тако ријетки ни случајеви кад између клауза у сложеној реченици нема везника. Такве сложене реченице се називају асиндетске. У нашој граматичкој и стручној литератури ова појава је позната, мада још није довољно изучена и описана¹.

Мање се, међутим, говорило о појави удвајања везника међу клаузама у сложеној реченици. А нису ријетки случајеви да у сложеној реченици са одређеним распоредом клауза долази до таквог удвајања и настајања везничких скупова. Под појмом везнички скуп под-

* Рад је написан у оквиру пројекта бр. 148002, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Стевановић 1991, Станковић 1987.

разумијевам појаву два (или више) везника у контакту. Сваки од тих везника самостално врши функцију повезивања клауза.

Михаило Стевановић у својој великој синтакси² не говори посебно о везничким скуповима, али наводи примјере таквих реченица, као што је: Да му се у Авлији да засебна соба и пристojно издржавање док не буде испитан *и док* се не види у чему је ствар (876). Такви су и следећи примјери:

[1] 1. **Док** год се у Турској овако влада *и док* су у Босни овакве прилике, не може бити говора о путевима и саобраћају (Андрић, 76). Тражећи разлоге и објашњења томе стању, фратар је све сводио на турску владавину и тврдио да никаквог бољитка не може да буде **док** се ове земље не ослободе турске силе *и док* турску власт не замени хришћанска (Исто, 255). Само, све то је било давно... **кад** је фра Лука био млађи *и док* су још живели његови вршњаци (Исто, 237).

2. Сад, кад је знао да постоји и такав живот, он није могао више да остане у оној ниској беди у **којој** се родио *и у којој* би требало век да проведе (Андрић, 115). Било је случајева, и доста, где је лечење успевало *и где* су људи душевни и захвални обасипали хвалама и даровима фра-Луку и манастир (Исто, 238). Из таме и тишине вароши, **коју** још није ни видео како треба, *али у којој* га несумњиво чекају бриге и тешкоће, изгледало је да се ништа у свету не да средити ни измирити (Андрић, 25). А кад остаримо, Женева ће нам изгледати као млада жена, која нас је оставила и побегла с другим човеком: за **којег** се из лудости потурчила; *и због којег* је, из ината, заборавила матерњи језик (Дучић, 53). Одоздо звоне недељна звона, можда из каквог сеоца на рубу језера где је пуно јабланова, *и где* по цео дан иде врева из пчелињака и голубињака (Дучић, 40).

3. Чинило му се **да** ту пред њим стоји слика и прилика новог нараштаја *и да* је прстом додирује (Андрић, 84). Они су добро знали **да** сваки странац који дође у Босну утапка малко пут између непријатељске туђине и њих, *и да* конзул, својим нарочитим овлашћењима и средствима, широм отвара тај пут... (Андрић, 93). Јер знајте **да** то султан не може да трпи, *и да* ће сва Босна бити попаљена ако се нашем Конзулату ма шта деси... (Андрић, 162). На другој страни терасе, једна отмена госпођа женевска... причаше **да** је Флобер био за столом окорела ћуталица, *и да* је за време јела глачао нокте (Дучић, 65). Не помињем и чудно осећање које човек има мислећи **да** далеко већ осташе за нашим леђима бели људи, *а да* сада улазимо међу људе црне... (Андрић, 228). ...да се закунем да је више нећу овако мучити, *него да* ћемо провести живот само на веранди... (Дучић, 38). На питање новинара да ли је његово учешће на протесту у контексту предизборне кампање Петаков је одго-

² Стевановић 1991.

ворио **да** није, *већ да* су га „замолили да позајми разглас“ (Политика 18. 11. 2006, 59).

4. Немањићи су потрошили све своје „куле гроша и дуката“ **да** узвесе име господње, *и да* узвесе славу хероја, *и да* узнесу мученика са голго-те (Дучић, 224). **Да** би се спасао хапшења *и да* би потражио излаз из својих унутрашњих сукоба, млади новинар Давил јавио се као добровољац... (Андрић, 63). ...људи су били опет полегали, па су се дизали **да** чисте оружје, *или да* дочекају на нож, по комад бачене, рашчеречене јагњетине (Црњански, 15). **Да** би својој причи дао још један, какав — такав садржај, *али и да* би ту пусту и чемерну Фландрију још боље приказао, Бруно Димоне уводи у филм девојку ... (НИН 1. 6. 2006, 47).

5. ...Давил је од самог почетка слао хитне поруке и генералу Мармону и Амбасади у Цариград, да треба уложити сав утицај код Порте да Мехмед-паша, без обзира на политичке промене у Цариграду, остане у Босни, **јер** тако раде и Руси и Аустријанци за своје пријатеље *и јер* се овде по томе цени утицај и снага једне хришћанске силе (Андрић, 44). ...по којима је некада... морао да по зимској ноћи обиђе цео град какав осуђеник само **зато што** је мислио друкче него други, *или зато што* је уопште мислио (Дучић, 50).

Све реченице су оформљене на исти начин: уз једну независну клаузу долазе двије истозначне зависне клаузе. Као што се види, у свим овим реченицама налазе се на истакнутом мјесту два везника — један независни, други зависни. Они, међутим, не повезују исте клаузе. Зависни везник повезује клаузу испред које стоји са управном клаузом. Независни везник повезује двије истозначне зависне клаузе које зависе од исте надређене и показује који тип координације се успоставља међу њима — међу тим истозначним клаузама. Може се рећи да се ови везнички скупови овдје јављају у сложеним реченицама са нормалним редом клауза. О оваквим клаузама је писано у нашој стручној литератури³. Овдје је наведен већи број примјера да се покаже да различите врсте зависних клауза могу да се јаве са оваквим везничким скуповима. А управо овакве реченице биће предмет пажње у другом дијелу овог рада.

У српском језику јавља се још један тип реченица са скупом зависног и независног везника. Тако је у следећим примјерима.

[2] 1. **Кад** се дете разболело, мајка га је лечила чајевима и кућним лековима, *али кад* посве занеможе, изгуби и храбра госпођа Давил своје поуздање и присебност (Андрић, 223). **Кад** се пред једним величанственим призором у природи нађе Француз, он жели да са собом има своју ме-

³ Поповић 1982; Ковачевић 1997.

тресу, *a kad* се нађе Рус или Србин, он жели да око себе има својих људи... (Дучић). И ја бих релативно лако прешла преко пропуштеног имена, дешава се, *али kad* сам чула своју музику, и то на самој завршници прославе, била сам заиста затечена ... (Политика, 18. 11. 2006, 11). Фортификација може да се спроводи као законски обавезујућа ... добровољна ..., *a kad* је усмерена ка одређеној популационој групи, говоримо о циљној фортификацији (СА 134, октобар 2006, 139).

2. Ако сиђем у долине које су овде тако дубоке, мени се чини да сам утонуо, *a ako* сам на висини брегова, чини ми се да се више нећу умети да вратим кући (Дучић, 28). Истина, она још није прописана, *али ѿошио* су норме за светска првенства и олимпијске игре исте, може се очекивати ... (Политика, 18. 11. 2006, 21). Против примача као што су Вујевић и Владимир Грбић, па и млади Самарџић, можеш да одсервираш где год хоћеш, *али ako* не ризикујеш, онда ту нема приче (Политика, 18. 11. 2006, 21). Ми ... не спадамо у много задужене грађане, *али ako* се узму у обзир само они који су подигли неки кредит, тај просек се удвостручи (Политика, 18. 11. 2006, 11).

У овом типу сложене реченице опет се у контактном положају налази независни и зависни везник. Само овдје независни везник не повезује двије зависне клаузе, које би биле везане за исту управну. Он повезује двије независне клаузе које су раздвојене зависном клаузом. Зависни везник повезује ту зависну клаузу са једном од независних — ону испред које долази та зависна. Ова зависна клауза увијек може доћи на треће мјесто и тиме се, будући да с њом обавезно иде и зависни везник, разграђује везнички скуп: Ако сиђем у долине које су овде тако дубоке, мени се чини да сам утонуо, *a* чини ми се да се више нећу умети да вратим кући *ako* сам на висини брегова. И ове реченице су у нашој стручној литератури забиљежене⁴.

Јављају се и такве сложене реченице у којим се у контактном положају налазе зависни везници. Такве су реченице у следећим примјерима.

- [3] 1. Сматрам *да ako* те позову мораш прихватити посао (Разг.).
 2. Уверио сам се *да ako* добро спремим испит имам мању трему (Разг.).
 3. Одлучио је *да kad* га позову пође с њима (Разг.)
 4. ... испитаће се, *ја ako* буде крив, биће кажњен и мораће вратити жену ... (Андрић, 163).
 5. У расправи се такође чуло и *да ukoliko* дође до изједначавања звања — нема потребе за издавањем нових диплома, иако тај аргумент закон демантује... (Политика 18. 11. 2006, 5).

⁴ Ковачевић 1997.

У оваквом типу зависносложене реченице први зависни везник повезује прву клаузу са трећом, а други везник повезује другу клаузу са трећом, такође са зависним односом. Друга и трећа клауза би могле заменити мјеста и тад би се разбио везнички скуп⁵: Одлучио је *да* пође с њима *кад* *га* позову.

Како се може видјети, било који тип гомилања везника подразумева постојање најмање три клаузе у сложеној реченици. У књижевним текстовима могу се, међутим, наћи примјери са гомилањем везника — независног и зависног — и у двочланој сложеној реченици. Следећи примјери то илуструју.

- [4] 1. Овде у Женеву, био је други Саванарола, *али који* није био свештеник него полицајац ... (Дучић, 46).
2. Још има неколико мемљивих улица из тог доба сурове калвинистичке господе, *и по којима* је некада, обучени у црну кошуљу, босоног и гологлав, са свећом у руци и са добошаром на челу, морао да по зимској ноћи обиђе цео град какав осуђеник ... (Исто, 50).
3. Несрећни град у којем се није никад родио песник! Јесте, Жан-Жак, *али који* је протеран одавде баш због тога што је био песник (Исто, 54).

Овакви примјери нису карактеристични за друге функционалне стилове. Овдје је из тежње за књижевним ефектима аутор посегнуо за удвајањем везника. Умјесто везничког *који* у другом функционалном стилу била би (најчешће) лична замјеница: Јесте, Жан-Жак, али *он* је протеран одавде баш због тога што је био песник. Зато овакве случајеве, могуће је, наша литература и није забиљежила.

Везнички скупови у типовима реченица какви су илустровани примјерима [2] и [3] могу се разбити, као што је показано, промјеном распореда клауза у таквим сложеним реченицама. Том операцијом добијају се опет реченице уобичајене у српском стандардном језику. Међутим, ситуација је другачија кад је посриједи тип реченице који илуструју примјери [1]. Ту врло често, или готово никад, није могуће мијењање распореда клауза тако да се разбије и везнички скуп. Такво је управо стање са свим наведеним примјерима: промјена реда клауза који би довео до разбијања везничких скупова захтијевала би да једна истозначна зависна клауза буде испред управне, а друга — иза исте те управне клаузе. За овај тип сложених реченица такав распоред није уобичајен. Грађа која је овом приликом анализирана говори управо тако: да је уобичајен распоред клауза — са везничким скуповима. За већину подтипова ове зависносложене реченице то је заиста једини уоби-

⁵ И о овом типу нагомилавања везника говори се у раду Ковачевић 1997.

чајен, па и могућ, начин. Међу навођеним, реченице са зависним временским клаузама некад могу имати распоред којим се разбија везнички скуп — нпр.: **Када** сам се са породицом пре неколико година преселила на Нови Београд, била сам одушевљена *кад* сам схватила да свуда околу расту трава и цвеће (Политика, Магазин, 17. 12. 2006, 33). Међутим, оне у [1] нису склоне оваквој трансформацији при нормалним околностима комуникације.

Ипак, не јављају се у овом типу зависносложених реченица [1] везнички скупови сваки пут. У неким случајевима они се упрошћавају. То упрошћавање није увијек исто; може се изоставити један од два везника — зависни или независни, или се изостављају оба. У наставку рада приказаћу сва три вида упрошћавања везничких скупова у оваквим сложеним реченицама.

У следећим примјерима везнички скупови су упрошћени тако што је изостављен независни везник којим се исказује тип напоредности међу истозначним зависним клаузама.

[5] 1. А **када** је дошао час да се решава о животу краљевом и о судбини краљевства, *када* је морао да бира између горког пића револуције, која га је била тако силовито понела, и „краљевске добротe“ која га је отхранила, младић се одједном опет нашао на другој страни (Андрић, 63). **Кад** и у најдубљим рупама окопни снег, *кад* престану пролећне кише и вејавице, *кад* се избесне ветрови, час хладни час млаки, *кад* се облаци трајно повуку на високе ивице стрмог амфитеатра од планина које окружују варош, *кад* дан потисне ноћ дужином и сјајем и топлином, *кад* на стрминама изнад вароши ужуте њиве и погнуте крушке почну да расипају по стрништима обилан плод који опада од зрелости, — тада наступи ово кратко и лепо травничко лето (Андрић, 195). А **кад** је скинула са себе опчињеност, *кад* сам се ушанчио у сигурност тобожњег слушања, повукла ме да је видим очима а не стрепњом (Селимовић, 17). Док је у приземљу „дубровачког хана“ госпођа Давил неговала своју децу, *док* је Давил капао над својим опширним конзулским извештајима и својим замршеним књижевним плановима, на спрату изнад њих „млади конзул“ борио се са чамотињом ... (Андрић, 193).

2. Одавно њих мучи и забрињава сазнање да је царска тараба на границама посрнула и да Босна постаје разграђена земља по **којој** газе не само Османлије него и каури из бела света, у *којој* чак и раја диже главу дрско као никад досад (Андрић, 18). Претварала се да чита а у ствари је затворених очију слушала ту песму **коју** добро зна још из млађих година, *коју* мрзи и *које* се боји ... (Андрић, 266). А испред њих почне да се помаља наш други, само нама знани живот, то јест „заистинска“ историја нашег духа и нашег тела, **која** није нигде забележена, *коју* нико не наслућује, *која* има врло мало везе са нашим друштвеним успесима, *али*

која је за нас и за наше крајње зло и добро једина важна и једина стварна (Андрић, 25). ... Давил ће се навикнути на њега, стварно спријатељити са њим и увидети да се испод необичног изгледа крије човек **који** није без срца ни без памети, *који* је трајно и потпуно унесрећен, *али који* није неприступачан свима бољим осећањима које његова раса и његова каста познају и допуштају. (Андрић, 171). Египат изгледа земља без своје границе; **где** не улазимо на нека врата; *где* видимо неку земљу која нема, као све друге земље, свој почетак и свој свршетак (Дучић, 229). Само онај велики камен на брегу, над **којим** је био подигао кров, *где* му је отац лежао сахрањен, стајао је непомичан и видан... (Црњански 33). Покреташи **који** мисле да немају претходника, да је главни посао књижевности данас да води политику странке под чијом је контролом, *који* не знају да тада страда баш књижевност, *који* мисле да не постоји природан ред, временски и други, у уметности и науци, у свему, исти су као они који гледају уназад (НИН 26. 10. 2006, 51).

3. Пронашао си однекуд на њој **да** је из вегеталног света, *да* је пагански дух ове земље, *да* је неоткривено благо које треба само подићи (Андрић, 198). Али из свега се ипак јасно назирало **да** аустријски конзул жели да повеже све оне који су против француског конзула, *да* то ради опрезно и неупадљиво, не говорећи ниједне речи против свога колеге и његовог рада, али примајући све што други имају да кажу (Андрић, 96). Сви су примећивали **да** је стално узбуђен, *да* му очи горе нездравим жаром, *да* дрхти, *да* запиње у говору (Андрић, 297). У страху који је личио на лудило, она му је висила о врату, шкропећи га, већ ко зна који пут, освећеном водицом и молећи га **да** се тамо не жени, као што други чине, *да* се тамо не истиче, *да* и њу после позове тамо, *да* тамо не погине (Црњански, 17). Најпосле, споразумели су се **да** и конзул и везир у исти мах ступе у дворану, *да* се сусретну на средини **и да** одатле везир поведе конзула ка узвишеном месту поред прозора ... (Андрић, 32). Гвардијан је доказивао **да** то не може бити, *да* је лекарева дужност да излечи, ако може, *али да* њима сихри и враџбине нису у закону (Андрић, 239).

4. **Иако** су му и раније казали за те везирове особине, *иако* је знао да све то не треба примати за стварно и готово, Давилу су ... пријале ова пажња и љубазност (Андрић, 32). ... послаше га затим у Италију, **мада** га брат ожени, *мада* је имао децу, *мада* није ни желео, ни искао, да иде (Црњански, 32). **Иако** његовом панорамом доминирају незграпни солитери, *иако* је скоро столеће центар радничке класе која је мање–више остала без посла, *иако* је постао симбол патње и ратног страдаштва, град на Лепеници има неки свој шарм и ведрину, а богме и — педигре (Политика — Магазин, 3. 12. 2006, 6).

5. Али нисам знао за лепоте којих се ужасавамо **јер** немају ништа са човеком, *јер* га оборе и смрве **и јер** постоје само за себе (Дучић, 39).

Како се види, изостављање везника са значењем координације прати различите типове реченица, тј. упрошћавају се везнички скупови међу различитим истозначним зависним клаузама: временским, изричним, релативним, допусним, узрочним. Тиме није и закључен списак зависних клауза код којих може доћи до упрошћавања везничких скупова. Као што у оваквим сложеним реченицама може доћи до нагомилавања свих врста истозначних зависних клауза, исто тако, може доћи до упрошћавања везничких скупова изостављањем везника са значењем координације. Најчешће се у оваквим случајевима ради о понављању истих зависних везника код истозначних зависних клауза. Међутим, дешава се да буду различити везници, како је у следећем примјеру из групе два: Само онај велики камен на брегу, над *којим* је био подигао кров, *где* му је отац лежао сахрањен... Посљедњи примјер међу оним под бројем три показује да нека од истозначних клауза може имати себи подређену клаузу. Тако те истозначне клаузе губе контактни положај. Међутим, то се не одражава на понашање везничких скупова.

О изостављању напоредних везника у овим реченицама у нашој литератури нема помена⁶. Овдје се може говорити о некој врсти асиндетизма. Зависни везници који остају међу оваквим клаузама немају никакву улогу у њиховом међусобном односу. О којој врсти напоредности се ради, зависи од семантичких момената. Најчешће се ради о саставном, као што је случај и кад су посриједи асиндетске независне реченице, које немају себи надређену клаузу⁷. Као и кад су у питању независне реченице, и овдје се између последње и претпоследње клаузе може јавити неки напоредни везник. Тако се међу овдје наведеним примјерима јављају везници *и* и *али* у примјерима под бројем 2 — код релативних реченица: Претварала се да чита а у ствари је затворених очију слушала ту песму **коју** добро зна још из млађих година, *коју* мрзи *и* *које* се боји ...; Давил ће се навикнути на њега, стварно спријатељити са њим и увидети да се испод необичног изгледа крије човек **који** није ни без срца ни без памети, *који* је трајно и потпуно унесрећен, *али* *који* није неприступачан свима бољим осећањима... Или међу примјерима под бројем 3 — код изричних реченица — јавља се везник *али*: Гвардијан је доказивао **да** то не може бити, *да* је лека-

⁶ У радовима у којим се помињу овакве реченице — Поповић 1982; Ковачевић 1997, као и у граматицама Стевановић 1991 и Станојчић — Поповић 2005.

⁷ Стевановић 1991, наводи већи број таквих примјера, стр. 784. Он међу супротним не наводи примјере асиндетских реченица. Једино наводи реченице без супротних везника које имају партикуле испред друге клаузе или унутар ње стр. 809–810.

рева дужност да излечи, ако може, *али да* њима сихри и враџбине нису у закону. М. Стевановић констатује овакву појаву код саставних асиндетских реченица: да се испред последње јавља саставни везник и наводи примјере⁸.

Може се говорити о још једној паралели између оваквих зависних клауза са значењем напоредности и саставних реченица, синдетских и асиндетских. Наиме, и у овим реченицама радње исказане у зависним клаузама са напоредним односом могу бити или истовремене или сукцесивне. И ти односи се успостављају на исти начин како то бива и кад су посриједи независне саставне реченице.

Други начин упрошћавања везничких скупова у овоме типу сложених реченица, као што је поменуто, огледа се у изостављању зависног везника. Ту могућност илустрјују следећи примјери.

- [6] 1. Фон Митерер је опет, по утврђеном формулару, истицао мудру политику бечког двора, **који** жели само мир и мирну сарадњу, *али* мора да има снажну војску, јер то захтева положај велике силе на истоку Европе (Андрић, 97). За рад и општење с народом Давил је најмио Рафу Атијаса, младог травничког Јеврејина, **који** је избегавао рад у стричевој магаци и више волео да буде тумач за „илирски“ језик, него да претура штављене коже (Андрић, 59). Са безазленошћу њених шеснаест година помешао се већ коварни инстинкт вечне жене **која** има стотину очију, стотину ушију, стотину руку, *и* хоће све да види, све да чује, и свега да се маши (Дучић, 35). Блажена душа **која** још није патила од болова непотребних; *ни* познала успеха којих се доцније гнуша; *ни* знала за осећања од којих се најзад црвени; *ни* за пријатељства којих се после кајемо (Дучић, 34). Ноћу се одатле на најмањи шум подигне граја престрављених птица **које** у безумној врисци и лепршању нападају куд које, *или* се растуру у небу, *или*, ослепљене мраком, оборе у какав понор (Дучић, 31). У свађи с братом, **који** се био населио у Земуну, *а* решио да се купи једна велика кућа у Будим граду, он је желео да извуче седам стотина дуката и да се одсели у Русију (Црњански 32). Ту лијепу тужбалицу пјевају пред нама понекад искрено, надајући се помоћи, **коју** обећавамо *али* ријетко испуњавамо ... (Селимовић, 16). Одавно је показано да особе **које** нису пушачи *али* живе и бораве у окружењу са пушачима имају једнак ризик од болести које се везују за употребу дувана (СА октобар 2006, 98) Далеко је већа присутност порука дуванских индустрија у свим медијима него антипушачких порука, **које** се углавном јављају кампањски *и* немају континуитет ... (СА октобар 2006, 98). ... не жели да именује чланове комисије која би заједно са члановима које именује Народна скупштина требало да одлучује о правима оних **који** су у време Другог светског рата били на другој страни, *али* су сада на основу измена и до-

⁸ Стевановић 1991, 784–785.

пуна Закона о правима бораца, војних инвалида и породица палих бораца изједначени са партизанима ... (Политика 18. 11. 2006, 9). Свако **ко** је претходно укалкулисао, *или* и даље рачуна на потпуно потискивање Србије са Космета, биће одговоран за неку нову балканску кризу и хаос (Политика 18. 11. 2006, 11).

2. А **кад** сунце продре и до најдаљег дна долине *и* цео ваздух у њој постане за тренутак румен, *а* напола замрзла Лашва почне да се пуши као да кроз целу варош горе невидљиве ватре, младић и жена се дуго и срдечно растају ... (Андрић, 262). И сваки пут **кад** би учинио људима неко добро *или* пропустио неку од рђавих радња чинио је то са сујеверном мишљу „да ће се то маломе вратити“ (Андрић, 39). Било му је седамнаест година **кад** је напустио своју родну кућу на морској обали северне Француске *и* дошао у Париз, као толики пре њега, тражећи од чега да живи и како да се прослави (Андрић, 23). **Кад** слуге раскрилише врата *и* показаше седишта за богатим столом, Исакович се трже и неком медвеђом снагом устаде на ноге (Црњански, 42). Тек **кад** једно вече, у Цветној недељи, наиђе када се она купала, у изби са великом земљаном пећи, у којој се иначе пекао хлеб, *и*, помисли да уђе тамо, осетио је шта жели и шта чека (Црњански, 53–54). Али **чим** би се кратко затишје приближило крају *и* између Наполеона и бечког двора почели односи да се затежу, конзули би стали да своје посете разређују (Андрић, 102).

3. ...осетио је одједном **да** му на очи надиру сузе *и* у грлу поиграва исти онај тврди и неразрешљиви узао ... (Андрић, 65). ... Давил је осећао **како** се и он, у себи, потајно изневерава своме заносу *и* полагао туђи од њега (Андрић, 65). Дешавало се **да** је Давил, гоњен потребом да се изрази и саопшти, заборављао све то *и* отпочињао интиман и топао разговор о својим књижевним погледима и плановима (Андрић, 83). И одмах је додао, извињавајући се, **да** је те стихове некад прочитао у једној од сатира *и* случајно запамтио (Андрић, 84). У овој пустоши изгледа **да** звезде силазе из својих усијаних сфера *и* мешају се са водом ... (Дучић, 92). Резултати испитивања здравствене исправности млека и млечних производа у Нишавском округу током петнаестогодишњег периода су показали **да** се контрола биолошке вредности ових намирница ретко врши, *а* испитивање витамина ради само у изузетним случајевима (СА октобар 2006, 142).

4. ... то су била ова два конзула који су трошили своју снагу, своје дане и често своје ноћи **да** један другом стављају на пут препреке *и* загорчавају живот колико год могу (Андрић, 101). ...требаће још пуно нових хиљада година **да** се тај мртвачки покров скине, *и* Египат фараонски поново покаже међу људима (Дучић, 233). Буда и Христос су отишли у пустињу **да** се разговоре с вечношћу, што значи да у самоћи пречисте себе, *и* затим се врате међу гомиле ... (Дучић, 120). **Да** би се

тако направљен дуг измирио *и* платиле камате, треба много умешности ... (Политика 18. 11. 2006, 11).

5. **Како** су фратри ценили конзула као пријатеља и заштитника *и* нису никако желели да га увреде, изабрали су гојазног и тешког а лукавог фра-Иву да им он на неки начин саопшти ... (Андрић, 192). Управо **зато што** је и сам био колебљив *и* носио скривене и непризнаване сумње у себи, он није могао мирно да слуша туђе критике (Андрић, 79). Срећни су **што** енглеска флота брани њине обале, *а* енглеска авијација носи њине богаташе преко мора на хладовину (Дучић, 237).

И за овај начин упрошћавања везничких скупова наведен је већи број примјера да би се посвједочила чињеница да је изостављање зависних везника из везничког скупа карактеристично за различите врсте зависносложених реченица. Изостављање зависних везника у везничким скуповима овога типа могуће је јер први зависни везник, изван везничког скупа, говори о ком се испуштеном везнику ради и пред истозначним зависним клаузама које слиједе. И при оваквом начину упрошћавања везничких скупова могуће је да се између истозначних зависних клауза појави клауза која укида контакт између те две клаузе. Такву ситуацију илуструје трећи примјер међу оним под бројем четири: Буда и Христос су отишли у пустињу *да* се разговоре с вечношћу, што значи да у самоћи пречисте себе, *и* затим се врате међу гомиле (Дучић, 120). Опет се то не одражава на понашање везничких скупова. Може се констатовати да се у оваквом моделу јавља мањи број истозначних зависних клауза него кад је у питању претходни модел [5].

Интересантно је запитати се да ли је увијек могуће изостављање временског везника оваквих везничких скупова. Навешћу по два карактеристична примјера из група [5] и [6] који ће помоћи да се утврди правило које регулише то изостављање:

1. А **када** је дошао час да се решава о животу краљевом и судбини краљевства, *када* је морао да бира између горког пића револуције ... и „краљевске добротe“ ... младић се одједном нашао на другој страни. 2. А **кад** је скинула са себе опчињеност, *кад* сам се ушанчио у сигурност тобожњег слушања, повукла ме да је видим... 3. И сваки пут **кад** би учинио људима неко добро *или* пропустио неку од рђавих радња, чинио је то са сујеверном мишљу... 4. Али **чим** би се кратко затишје приближило крају *и* између Наполеона и бечког двора почели односи да се затежу, конзули би стали да своје посете разрешењу.

У првом примјеру један субјекат означава неживо, а други указује на лице, у другом примјеру у обје клаузе субјекат је људско биће, али су она различита. Изостављање зависног у везника у оваквим слу-

чајевима није могуће, или бар није уобичајено. У трећем примјеру у обје зависне клаузе субјекат указује на исто лице и зависни везник је изостављен. У четвртом примјеру у позицији субјекта истозначних зависних клауза означена су нежива бића и опет је зависни везник између њих изостављен. Ове две клаузе су тјешње повезане. Није увијек могуће изостављање зависних везника ни у другим типовима зависних реченица.

Ова појава је у синтакси српског језика позната и кад се ради о понављању других истозначних и истофункционалних језичких јединица; изостављају се помоћни глаголи при понављању, изоставља се, у одговарајућим синтаксичким околностима, рефлексивно *се*⁹ итд. У оваквим зависним реченицама клаузе које зависе од исте надређене клаузе повезане су напоредним везницима. Тако је сачуван податак о ком типу напоредности међу њима је ријеч. А најчешће су саставни, супротни, па онда раставни везници. Овакве клаузе показују чвршће јединство међу радњама исказаним предикатима¹⁰. Друге значајне разлике на семантичком плану између ових реченица и реченица код којих није дошло до упрошћавања везничких скупова не уочавају се. То се може видјети ако се врате изостављени везници на одговарајуће мјесто. Има случајева да се испред посљедње клаузе у низу зависних клауза везнички скуп не упрошћава. Такав је случај у посљедњем примјеру групе три: Најпосле, споразумели су се **да** и конзул и везир у исти мах ступе у дворану, **да** се сусретну на средини **и да** одатле везир поведе конзула ка узвишеном месту поред прозора...

Међутим, упрошћавање везничких скупова доводи до извјесне промјене у структури клаузе која слиједи иза независног везника. Тако је у последњем примјеру под бројем четири и претпоследњем примјеру под бројем пет у примјерима [6] изостављен помоћни глагол. Враћање зависног везника последици и враћањем помоћног глагола у тим клаузама: Да би се тако направљен дуг измирио **и да би** се платиле камате, треба много умешности; Управо зато што је и сам био колебљив **и што је** носио скривене и непризнаване сумње у себи, он није могао мирно да слуша туђе критике.¹¹ Враћање зависног везника такође захтијева и враћање рефлексивног *се* које указује да се у рече-

⁹ О изостављању рефлексивног *се* нпр. види Ивић 2000.

¹⁰ Слично је констатовала и М. Ивић за радње исказане глаголским предикатима код којих је изостављено *се* — Ивић 2000, стр. 115. и напомена бр. 4. У граматичи Станојчић — Поповић наводи се овакво изостављање везника и указује на чињеницу да су радње тако повезаних клауза у тјешњој међусобној вези, стр. 359.

¹¹ На ово се указује и у граматичи Станојчић — Поповић, стр. 359, гдје се каже да се у оваквим реченицама могу изостављати зависни везници и глаголске енклитике.

ници исказује пасивна дијатеза. Поред показаног случаја (*се*) у првом од овдје наведена два примјера, то показује и примјер под бројем три: Резултати испитивања здравствене исправности млека и млечних производа у Нишавском округу ... су показали *да се* контрола биолошке вредности ових намирница ретко врши, *а да се* испитивање витамина само ради у изузетним случајевима. Један примјер под бројем три показује да изостављање зависног везника омогућава, али не условљава обавезно, и изостављање ближег објекта који се понавља, заједно са помоћним глаголом¹²: И одмах је додао, извињавајући се, да је те стихове некад прочитао у једној од сатира и *да их је* случајно запамтио. Први примјер под бројем пет показује да се ближи објекат не изоставља увијек и кад је у питању именоване истог појма именском ријечи у тој позицији: како су фратри ценили **конзула** као пријатеља и заштитника и нису никако желели да **га** увреде, изабрали су гојазниог и тешког а лукавог **фра-Иву**... Не ради се, дакле, о досљедној појави изостављања ближег објекта као посљедици овог начина упрошћавања везничких скупова. Могло би се рећи да и овдје важи правило о изостављању истих јединица (синтаксичких) које се понављају у условима остваривања јединствене ситуационе цјелине (Ивић 2000, 115). Треба, међутим, додати да изостављање зависног везника захтијева изостављање помоћног глагола у клаузи испред које је изостављен, док изостављање ближег објекта и рефлексивног *се* које је показатељ пасивне дијатезе није обавезно: И одмах је додао, извињавајући се, *да* је те стихове некад прочитао у једној од сатира *и* случајно **их** запамтио; Резултати испитивања здравствене исправности млека и млечних производа у Нишавском округу ... су показали *да се* контрола биолошке вредности ових намирница ретко врши *а* испитивање витамина само **се** ради у изузетним случајевима. Разлика је, како се види, само у позицији у којој се ови испуштени дијелови налазе у случају кад је испуштен везник у односу на случај кад је присутна везничка група.

Занимљиво је да изостављање координираног везника а враћање зависног ([5]) условљава да ово *се* као знак пасивне дијатезе не може изостати из реченице. Исто то важи и за изостављање помоћног глагола у другој истозначној клаузи и наредним.

Као што се види, и један и други вид упрошћавања везничких скупова у овоме типу зависносложене реченице има извјесне посљедице. Када се изостављају напоредни везници, имамо ситуацију идентичну асиндетским реченицама: ту може доћи до проблема препознавања типа напоредности међу одговарајућим зависним клаузама. Друге

¹² У поменутој граматици из претходне напомене на ово се не указује.

природе су последице које условљава изостављање зависних везника. Оне се тичу структуре клаузе која се одрекла свога зависног везника.

Постоји могућност изостављања и напоредног и зависног везника истовремено у оваквим сложеним реченицама. Такву могућност илуструју следећи примјери.

[7] 1. **Кад** је узетог оздравио, слепцу вратио вид и жену дванаест година болесну дигао из постеље, Јевреји се саветоваху на који начин да га погубе (Дучић, 214).

2. Њене сиве очи изгледају два мала северна језера пуна рибе **која** непрестано светлуца по дну, игра се на површини, бацака у сунцу (Дучић, 34). Па би онда наилазили дани **кад** је Ана Марија, одједном обесхрабрена, губила веру у исход своје борбе, повлачила се и скрушених руку, очајна, осећала како неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд ... (Андрић, 109). Гледао сам је како излази из цркве где је клечала пред мраморним саркофагом свога претка **који** је био дужд или адмирал, **који** је судио људима на земљи, палио туђе галије по морима, освајао Левант и Грчку и најзад легао у Сан Ђовани и Паоло ... (Дучић, 43) Висок, жилав, танак у пасу и поред одмаклих година, плавих очију оштра погледа, то је био човек **који** је видео многе ратове, стекао велик иметак, постао паша без ласкања и без много мита (Андрић, 55). Прича о новом великом везиру **који** га мрзи, завиди му што је био срећнији од њега у ранијим ратовима и због тога му не шаље ни упутства ни извештаје ни средства за борбу против Србије (Андрић, 203). Шта да се каже о човеку **који** ништа не говори, нигде не иде, ни са ким се не дружи, ништа не тражи, него гледа свој посао и своју кућу (Андрић, 229).

3. Давилу је наређивано **да** им обезбеди пролаз, набавља коње и пратњу (Андрић, 42). Па би онда наилазили дани кад је Ана Марија ... осећала **како** неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд, избијају из земље и падају из ваздуха, навиру на врата и прозоре, на сваку пукотину, и како полагаано али неодољиво освају кућу и све у њој, предмете, чељад, животиње (Андрић, 109–110). Замишљао је Ахмеда Нурудина тако преображеног, **како** путује друмовима, шенлучи по хановима, кроти дивље коње, псује, говори о женама ... (Селимовић, 107)¹³.

4. Али Колоња је исто тако одлазио и код јеромонаха Пахомија и залазио у православне куће у Травнику, **да** би видео верске обичаје, чуо службу и појање и упоређивао их са службом у Грчкој (Андрић, 247).

Ове реченице су у синтаксичком погледу најближе оним из групе [6]. Изостављање везничке групе између истозначних клауза које се од-

¹³ Ово није типична објекатска реченица.

носе на исту надређену повлачи за собом изостављање помоћног глагола у клаузама испред којих нема ни једног везника. Тако је у првом примјеру у овој групи: **Кад** је узетог оздравио..., где испред друге клаузе немамо ни један везник и у њој је изостављен помоћни глагол. Испред треће клаузе стоји напоредни везник и опет је изостављен помоћни глагол. Такође, у оваквим реченицама исто се дешава са рефлексивним *се* као показатељом пасивне дијатезе, а изостаје и ближи објекат у случајевима идентичним оним показаним на примјерима из групе шест. То се може лако показати на истим тим примјерима. Ове реченице се разликују од саставних асиндетским реченицама по томе што се код саставних асиндетских реченица помоћни глагол може а не мора изостављати, а у овим реченицама увођење помоћног глагола доводи у питање истозначаност зависних клауза између којих је уклоњен везнички скуп: ...то је био човек **који** је видео многе ратове, стекао **је** иметак, постао **је** паша без ласкања и без много мита. И у овим реченицама понекад се на крају врати један везник или се појави везнички скуп. Први случај илуструје посљедњи примјер: ... да би видео верске обичаје, чуо службу и појање у цркви *и* упоређивао их са службом у Грчкој, а други — ... осећала **како** наред и нечистоћа ове оријенталне земље на срћу одасвуд ... навиуру на врата и прозоре, на сваку пукотину, *и како* полако али неодољиво освајају кућу ..., из групе три.

На крају треба истаћи да се у језичкој пракси не јављају само чисти случајеви каквих је већина међу овдје навођеним. Јављају се и такве сложене реченице у којим се комбинују ове три могућности. Овдје ће се те могућности само илустровати будући да се на плану реченичне структуре ништа ново не јавља.

- [7] 1. Кад су видели **да** му се одузео дар говора *и да* је сав узет, да не може ни гласом ни знаком дати јаву од себе, растрчали су се... (Андрић, 49).
2. Тако је, на пример, за Делила, обожаваног Делила, младић знао одмах да каже **да** је умешан салонски човек, **да** добија хонорар од шест франака по стиху *и да* га зато госпођа Делил сваког дана закључава *и* не пушта из собе док не изради одређен број стихова (Андрић, 83).
3. „Млади конзул“ је дуго гледао **како** сељак купује косу, *како* јој пажљиво опишава рез отврђим палцем леве руке, *како* затим дуго куца косом о камени праг *и* са напрегнутом пажњом слуша њен звук, како најпосле замутивши на једно око гледа низ испружену косу, као да циља, *и* процењује јој оштрину и ков (Андрић, 71).
4. У Цариграду је сада пуна анархија а Мехмед-пашини пријатељи, којима је он, управо неколико дана пре изненадног доласка капицбашиног, послао „све што треба“, добиће у времену, **да** заврше започету

„контрамину“ *и да* код новог султана спасу везира *и*, ако треба, учврсте на садашњем положају (Андрић, 51).

5. Па би онда наилазили дани кад је Ана Марија ... осећала **како** неред и нечистоћа ове оријенталне земље насрћу одасвуд, избијају из земље *и* падају из ваздуха, навиру на врата и прозоре, на сваку пукотину, и како полагамо али неодољиво освајају кућу и све у њој... (Андрић 109–110).

Први примјер показује да не мора изостављање везника да почне са другом истозначном зависном клаузом; овдје је обрнута ситуација: испред друге клаузе је везнички скуп, а испред треће је само зависни везник. Прве двије клаузе су у тјешњој вези. У друга два примјера имамо међу зависним клаузама оне које су посебније повезане. У другом примјеру су тјешње повезане трећа и четврта клауза; у трећем примјеру тјешње су повезане трећа и четврта, а онда и пета и шеста клауза. У четвртој реченици показује се да се између двије зависне истозначне клаузе може уврстити нова зависна од последње истозначне; сличан примјер је навођен већ. Овдје је изостављен зависни везник друге истозначне клаузе, али би се он могао увести па бисмо тако добили три везника у контакту. У посљедњој реченици према истој надређеној клаузи усмјерено је пет истозначних зависних. Између прве и друге нема везника, другу и трећу повезује саставни везник, између треће и четврте нема везника, а пету са четвртом повезују независни и зависни везник.

Ови примјери показују како је могуће да се у једној сложеној реченици појави већи број зависних истозначних клауза. А и раније је међу навођеним примјерима било таквих. Тако је у групи [5] један примјер са седам зависних временских клауза. Уобичајена је ситуација у српском стандардном језику да се за једну надређену везују једна или двије истозначне зависне клаузе. Овакво гомилање истозначних зависних клауза у једној сложеној посебно је карактеристично за књижевноумјетнички стил.

У закључку се може рећи следеће. У савременом српском језику постоје и такве зависносложене реченице код којих долази до нагомилавања везника међу клаузама, односно до стварања везничких скупова. Нагомилавање везника у неким реченицама се може избјећи другачијим распоредом клауза. Постоји, међутим, један тип зависнослужених реченица код којих се стварање везничких скупова не може избјећи распоредом клауза јер таква могућност често не постоји. Ради се о таквим зависнослуженим реченицама код којих се јављају двије или више истозначних зависних клауза уз исту надређену. Међу њима се тада удвајају везници: јавља се зависни везник, који показује о ком

типу зависних клауза је ријеч, и независни везник, који говори какав тип напоредности се успоставља међу тим зависним клаузама. Анализа грађе из различитих функционалних стилова савременог српског језика показала је да се у таквим реченицама не јављају увијек везнички скупови. Они се могу упрошћавати. У том погледу постоје три могућности. Прва могућност је да се изостави зависни везник међу истозначним клаузама, а зависни везник испред прве истозначне зависне клаузе указује и о којој врсти зависних клауза је ријеч као да он стоји и испред наредних истозначних зависних клауза. Друга могућност је да се изостави независни везник између истозначних зависних клауза; у анализираној грађи тако се повезују зависне клаузе које стоје међусобно у саставном односу. Успостављање других типова напоредности без везника комплексније је и иначе, тј. кад се ради о чистим независним сложеним реченицама. Трећа могућност је да се међу истозначним зависним клаузама изостављају оба везника. У зависности од тога који вид изостављања везника је у питању јављају се и извјесне промјене у структури клауза испред којих долази до изостављања везника. Кад се изостави независни везник [5], клауза иза њега не трпи и не дозвољава никакве промјене. Кад се изостави зависни везник [6], клауза која долази иза њега трпи промјене у структури: обавезно се изоставља помоћни глагол ако постоји у предикату, а који је идентичан помоћном глаголу из претходне истозначне зависне клаузе. Често се изостављају и се које је показатељ пасивне дијатезе, ако је било у претходној клаузи, и ближи објекат ако је идентичан објекту из претходне истозначне клаузе. Ове двије јединице се не изостављају обавезно — оне могу остати у клаузи, али заузимају другу позицију у односу на позицију коју имају кад зависни везник није изостављен. У трећем случају [7] последице које трпи клауза испред које су изостављени везници идентичне су оним које су описане у претходном случају.

Анализа језичке грађе је показала да је појава оваквих реченица карактеристична за све функционе стилове. Разлика је само у погледу фреквенције њихове у појединим стиливима. Најфреквентније су у књижевноумјетничком стилу. Свакако оне пружају извјесне могућности за остваривање неких ефеката карактеристичних за овај функционални стил. Није случајна чињеница да, рецимо, у анализираној грађи сви примјери реченица са изостављеним независним везником у овој позицији потичу управо из књижевноумјетничког стила. За овај рад ни су посебно посматране те стране ових реченица; то би могла бити тема посебног рада. У сваком случају, при опису савременог српског језика

не треба заобилазити овакве реченице као ни чињеницу да су оне посебно карактеристичне за књижевноумјетнички функционални стил.

ИЗВОРИ

- Андрић — Иво Андрић, *Травничка хроника*, Нолит Београд, 1981.
 Дучић — Јован Дучић, *Градови и химере*, Политика Београд, 2005.
 НИН — НИН, *Недељне информативне новине*, Београд
 Политика — *Политика*, дневни лист, Београд
 СА — *Српски архив*, часопис српског лекарског друштва, Београд
 Селимовић — Меша Селимовић, *Дервизи и смрт*, Српска књижевна задруга Београд, 1969.
 Црњански — Милош Црњански, *Сеобе*, прва књига, Нолит Београд, 1973.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ивић — Milka Ivić, *Lingvistički ogleđi, tri*, Beograd.
 Ковачевић 1997 — Милош Ковачевић, *О ѿијовима нагомилавања везника*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XL/2, Нови Сад, 159–169.
 Поповић 1982 — Ljubomir Popović, *Iz problematike konstituisanja i strukturiranja složenih rečenica: nezavisne i zavisne rečenice*, Књижевност и језик XXIX/1, Београд, 1–15.
 Станковић 1987 — Богољуб Станковић, *Асиндејске реченице у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти*, Јужнословенски филолог XLIII, Београд, 61–82.
 Станојчић Поповић 2005 — Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамађика српскога језика*, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, десето издање, Завод за уџбенике и наставна средства Београд.
 Стевановић 1991 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синтакса*, пето издање, Београд.

Резюме

Срето Танасић

УПРОШЕНИЕ СОЮЗНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СЛОЖНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

В сербском языке существует несколько типов сложных предложений, в которых возможно образование союзных конструкций между зависимыми клаузами. В настоящей работе описывается один тип таких конструкций. Речь идет о сложноподчиненном предложении, в которой рядом с доминирующей клаузой налицо минимум две зависимые однозначные клаузы, напр. *Док* год се у Турској овако влада *и док* су у Босни овакве прилика, не може бити говора о путевима и саобраћају; Чинило му се *да* пред њим стоји слика и прилика новог нараштаја *и да* је прстом додирује. Подчинительные союзы связывают зависимые клаузы с такой же доминирующей клаузой, а сочинительные союзы находятся между теми же однозначными значными клаузами, для того чтобы показать, какой тип координации устанавливается между ними. В данной работе рассматриваются способы уп-

рошения союзных комплексов без изменения следования клауз в сложных предложениях этого типа.

Есть три способа упрощения союзных комплексов в таких предложениях. Суть одного из них в том, что опускается сочинительный союз между зависимыми однозначными клаузами: Сви су примећивали **да** је стално узбуђен, **да** му очи горе нездравим жаром, **да** дрхти, **да** запиње у говору. Во втором случае упрощение союзных комплексов проводится так, что опускаются подчинительные союзы в таких комплексах: Али **чим** би се кратко затишје приближило крају **и** између Наполеона и бечког двора почели односи да се затежу, конзули би стали да своје посете разређују. Несмотря на то что эти два способа упрощения союзных комплексов не приводят к различиям на семантическом уровне, они все же оставляют различные последствия, касающиеся структуры зависимой клаузы, перед которой опускаются названные союзы. При опущении сочинительного союза клауза, перед которой он опущен, не страдает и не допускает никаких изменений. Если же опустить подчинительный союз, то в клаузе перед которой он опущен, обязательно опускается вспомогательный, если он налицо в глагольной форме предиката и если он идентичен вспомогательному глаголу из предыдущей однозначной зависимой клаузы. Часто опускается частица *се*, служащая показателем пассивной диатезы, если он была налицо в предыдущей клаузе, а также ближний объект, если он идентичен объекту, имеющемуся в предыдущей однозначной клаузе. Однако, пропуск двух названных единиц не обязателен; они могут остаться, но в таком случае занимают другую, иную позицию в клаузе по отношению с позицией, которую они занимали, когда подчинительный союз не был опущен. Третья возможность касается опущения обоих союзов между зависимыми однозначными клаузами: Давилу је наређивано **да** им обезбеди пролаз, набавља коње и пратњу. Опушение союзных комплексов отражается на структуре однозначной зависимой клаузы, перед которой этот комплекс находился. Последствия такие же, как и при пропуске подчинительного союза: тогда обязательно опускается вспомогательный глагол, а пассивное *се* и ближний объект, перенятые из первой однозначной клаузы, ведут себя так же, как и в случае пропуска подчинительного союза ([6]).

Указанные виды упрощения союзных комплексов характерны для различных функциональных стилей современного сербского языка, чаще всего для стиля художественной литературы.